

Kutbüddîn-i Şîrâzî ve *Miftâhu'l-Miftâh* adlı eseri¹**Ahmet MEYDAN²****APA:** Meydan, A. (2019). Kutbüddîn-i Şîrâzî ve *Miftâhu'l-Miftâh* adlı eseri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 572-595. DOI: 10.29000/rumelide.657944**Öz**

Kutbüddîn-i Şîrâzî, akli ve nakli ilimlerde döneminin en güçlü isimlerinden biridir. İslâm bilim tarihindeki şöhreti, esas itibarıyla birçok disiplinde uzman olup her biri hakkında çok önemli eserler ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Özellikle *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*, *Şerhu Külliyyâtî'l-Kânûn*, *Dürretü't-tâc*, *Nihâyetü'l-idrâk*, *et-Tuhfetü's-Şâhiyye* ve *Miftâhu'l-Miftâh* adlı eserleri, bilim ve düşünce tarihinde çok itibar görmüştür. Şîrâzî'nin, Sekkâkî'nin belagatta zirve kabul edilen eseri *Miftâhu'l-'ulûm'a* yazdığı şerhi *Miftâhu'l-Miftâh*, uzun yıllar medreselerde okutulan çok sayıda nüshası bulunan kıymetli bir eserdir. Makalemizde önce Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından da bu eser geniş bir şekilde tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, Kutbüddîn-i Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh*.**Qutb al-Din Shirāzī and his work *Miftāh al-Miftāh*****Abstract**

Qutb al-Din Shirāzī is one of the most strongest scholars in his time. His fame in the history of Islamic science is due to his speciality in a lot of diciplines and composing very important boks about them. Especially *Sharh al-Hikmat al-Ishrâq*, *Sharh Kulliyât al-Qânûn*, *Durrat al-Taj*, *Nihayat al-Idrâq*, *at-Tuhfat al-Shahiyyah* and *Miftâh al-Miftâh* were in demand in the history of science and thought. *Miftâh al-Miftâh* which he wrote on *Miftâh al-Ulûm* by Sakkâkî was a valuable book that was taught for a long time in madrasas. In our article, we first give information about Shirāzī's life and works, then *Miftâh al-Miftâh* will be anaylzed in detail.

Keywords: Rhetoric, Sakkâkî, *Miftâh al-Ulûm*, Qutb al-Din Shirāzī, *Miftâh al-Miftâh*.**Giriş**

VII/XIII. yüzyıl, Moğol istilasının getirdiği büyük yıkıma rağmen, İslâm bilim ve düşünce tarihinin en velûd ilim adamlarının yetiştiği dönemlerden biridir. Bu dönemde, din ve dil ilimleri başta olmak üzere, bütün ilimlerde çok yoğun çalışmalar yapılmıştır. Böyle bir dönemde yaşayan Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin (634-710/1236-1311) eserlerinin önemli bir bölümü “felsefi ilimler”, bir kısmı da “felsefi olmayan ilimler” sahasında yer almaktadır.

¹ Bu makale; “Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin Miftâhu'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Baştan Müsnedün İleyh Bahsinin Sonuna Kadar)” adlı doktora çalışmamdan elde edilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve BelagatiABD (Yalova, Türkiye), ahmetmeydan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0253-7891 [Makale kayıt tarihi: 29.10.2019-kabul tarihi: 20.12.2019; DOI: 10.29000/rumelide.657944]

Şîrâzî'nin bazı eserleri, bilim ve düşünce tarihinde çok itibar görmüştür. Bunlardan Şerhu Hikmeti'l-İşrâk, Şerhu Külliyyâtî'l-Kânûn, Dürretü't-tâc, Nihâyetü'l-idrâk, et-Tuhfetü's-Şâhiyye ve Miftâhu'l-Miftâh en çok önem atfedilen eserleridir.

Abdülkâhir el-Cürcânî'ye (ö. 471/1078-79) ait Delâilü'l-İcâz ve Esrâru'l-belâğa'dan sonra belagat alanında en önemli kabul edilen eser Sekkâkî'ye (ö. 626/1299) ait Miftâhu'l-'ulûm'dur. Miftâhu'l-'ulûm'un, özellikle de meânî ve beyân ilimlerini ele alan üçüncü kısmı üzerine çok fazla çalışma yapılmıştır.³ Bu çalışmaların ilk ve en önemlilerinden biri Kutbüddîn-i Şîrâzî (634-710/1236-1311) tarafından kaleme alınan Miftâhu'l-Miftâh'tır.

Miftâhu'l-Miftâh, birçok belagatçi ve araştırmacı tarafından temel şerhler arasında zikredilmektedir. Mesela Kâtib Çelebi, *Miftâhu'l-'ulûm*'u tanıtırken üç önemli şerhinin olduğunu belirtir. Bunlar; Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin *Miftâhu'l-Miftâh*'ı, Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu'l-Miftâh*'ı ve Seyyid Şerîf'in (ö. 816/1413) *el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh*'ıdır (Çelebi, 1941, II, 1763).

Bu çalışmamızda, önce Kutbüddîn-i Şîrâzî ve eserleri hakkında kısa bilgi verilecek, ardından *Miftâhu'l-Miftâh* çeşitli yönleriyle tahlil edilecektir. Ancak eserin hacminin çok fazla olması nedeniyle baştan müsnedün ileyh bahsinin sonuna kadar olan kısmı, çalışmamızın konusu olarak belirledik.

1. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin hayatı

Kutbüddîn-i Şîrâzî, Moğol istilasının şehirlere yakıp yıktığı ve ülkeleri harabeye çevirdiği bir dönemde yaşamıştır. Ancak Şîrâzî'nin hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Şiraz, Sivas ve Tebriz şehirleri, bu felaketten en az etkilenen şehirlerdir (Şîrâzî, nr. 169, vr. 2b.).

Farklı kaynaklar incelendiğinde görülüyor ki; Şîrâzî için birçok künye, lakap ve nisbe kullanılmıştır. Ancak Şîrâzî'nin bizzat kendisi, eserlerinde ismini “Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih eş-Şîrâzî” şeklinde kaydetmiştir (Şîrâzî, nr. 169, vr. 1b.). Lakapları arasında ise en yaygın kullanılanları “Kutbüddîn eş-Şîrâzî” (Aksarayî, 2000, s. 107), “el-Allâme” (Birazî, t.y., II, 487)⁴, “eş-Şârih el-Allâme” (İbn Hacer 1931, IV, 339.) ve “el-Allâme eş-Şîrâzî” (Safedî, 1999, V, 409) şeklindedir.

Kutbüddîn-i Şîrâzî, kaynakların çoğuna ve tercih edilen görüşe göre 634/1236 yılında Şîrâz'da doğmuştur.⁵

Küçük yaşta eğitim hayatına başlayan Şîrâzî, ilk eğitimini doğduğu yer olan Şîrâz'da babası Ziyâüddin Mes'ûd ile amcası Kemâlüddîn Ebü'l-Hayr'dan aldı (Şîrâzî, nr. 3467, vr. 1b.). Bunların yanı sıra Şemsüddîn el-Kîşî⁶ (ö. 695/1295) ve Şerefüddîn Zekî el-Bûşekânî⁷ (ö. 680/1281-82) adlı iki önemli hocadan ders aldı (Şîrâzî, nr. 3467, vr. 1b.).

³ Miftâh üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi için bkz. Alak, 2011a, s. 61-95.

⁴ Mutavvel Şarihi Musannifek ve Şevkânî başta olmak üzere birçok alim, “Allâme” lakabı mutlak kullanıldığında Şîrâzî'nin kastedildiğini ifade etmişlerdir. Musannifek, Teftâzânî'nin eserlerinde “Allâme” ifadesini kayıtsız olarak kullandığında Şîrâzî'yi kastettiğini belirtmektedir. Ancak Şevkânî, vakıa böyle olsa da “Allâme” vasfına layık olan birçok kimse olmasına rağmen bunun sadece Şîrâzî için kullanılmasını eleştirmektedir. Musannifek, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Konya Yusufaga Ktp, nr. 3467, s. 25 (Bu yazma sayfa numarası ile numaralandırılmış.); Şevkânî, t.y., s. 300.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehebî, t.y., s. 116; Safedî, 1999, XV, 200-201; Sübkî, 1964, X, 386; İbn Hacer, 1931, IV, 339; Wiedemann, 1977, VI, 1049-1051.

⁶ Hakkında bilgi için bkz. Zehebî, t.y., s. 113; Cüneyd-i Şîrâzî, 1965, s. 110-113, Mînovî, 1969, s. 166.

⁷ Hakkında bilgi için bkz. Cüneyd-i Şîrâzî: 1965, s. 298; Mînovî, 1969, s. 167.

Şîrâzî, Şîraz'dan ayrıldıktan sonra dönemin en önemli ilmî merkezi olarak kabul edilen Merâga Rasathanesi'nde 658-667 (1259-1269) yılları arasında Nasîruddîn et-Tûsî, Necmüddîn el-Kâtibî (ö. 675/1277), Müeyyidüddîn el-Urzî (ö. 664/1265-1266) başta olmak üzere birçok önemli ilim adamından ders aldı (Şîrâzî, nr. 3467, vr. 2b; Razavî, 1991, s. 46.).

Naklî ilimlere biraz daha ağırlık vermesi gerektiğini düşünen Şîrâzî, Kazvin'e giderek 668-671 (1269-1272) yılları arasında Alâüddîn Muhammed b. Ebî Bekr et-Tâvûsî el-Kazvîni'den fıkıh ve belâğat dersleri aldı (Zehebî, t.y., s. 113).

671/1272 yılında Horasan'dan Bağdat'a seyahat eden ve burada bir yıl civarı Nizâmiye Medresesinde araştırmalar yapan Şîrâzî, ardından Konya'ya hareket etti (Şîrâzî, nr. 3467, vr. 2b.). Burada kaldığı süre zarfında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin sohbetlerine katıldı.⁸ Özellikle Sadreddîn Konevî'nin hankâhında verdiği hadis derslerine devam edip 673/1274 yılında bu büyük âlimden hadis icâzeti aldı.⁹

Kutbüddîn-i Şîrâzî ilim tahsili yaparken bir yandan da çok kıymetli öğrenciler yetiştirmiştir. Bu öğrencileri vasıtasıyla Şîrâzî'nin ilim çevrelerine çok büyük etkisi olmuştur. Kemâleddîn el-Fârîsî (ö. 718/1319), İbnü'l-Fuvatî (ö. 723/1323), Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355) ve Kutbüddîn er-Râzî (ö. 766/1365) bunlardan bazılarıdır.

Döneminin önemli şahsiyetlerinden olan Şîrâzî, Anadolu Selçuklu ve İlhanlı devletleri nezdinde de çok saygın bir ilim adamı idi. Bu nedenle devlet adamları tarafından kendisine çok önemli görevler tevdi edilmiştir (Şîrâzî, nr. 3467, vr. 1b.). Bimâristân-ı Muzafferîde ve Gevher Nesibe Dâruşşifâ'sında hekimlik; Pervâne Bey Medresesinde, Sivas Gökmedresede ve Şenb-i Gâzân Rasathanesi'nde müderrislik; Anadolu'da başkadılık ve İlhanlılar ile Memlûkler arasında elçilik bu görevlerden bazılarıdır.

Şîrâzî, kaynakların çoğunluğuna göre 710 yılı Ramazan ayında (Şubat 1311) Tebriz'de vefat etti.¹⁰

2. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin eserleri

Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin eserlerinin önemli bir bölümü felsefî ilimler, bir kısmı da felsefî olmayan ilimler sahasında yer almaktadır. Felsefî ilimlerden metafizik, geometri, astronomi ve tıp alanında, felsefî olmayan ilimlerden ise tefsir, usûl-i fıkıh ve belâğat alanında çok kıymetli eserler kaleme almıştır. Bu ilim sahaslarında şerh, hâşiye ve risâleleri olduğu gibi, müstakil kitap çalışmaları da bulunmaktadır. Söz konusu eserlerini Arapça ve Farsça olarak telif etmiştir. Bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmış olmakla birlikte, çok az sayıda eseri basılmıştır.

2.1. Felsefî/hikemî ilimler ile ilgili eserleri

Şîrâzî, akli ve nakli ilimlerde otorite olduğu için Allâme lakabıyla meşhur olmuş bir âlimdi. (Birzâlî, t.y., II, 487; Zehebî, t.y., s. 116). Felsefî ilimler alanında çok kıymetli eserler kaleme alması nedeniyle Şîrâzî'nin, İslâm bilim tarihinde önemli bir yeri vardır. Onun metafizik, geometri, astronomi ve tıp alanlarında kaleme aldığı eserleri vardır.

⁸ Mevlânâ ile ilişkileri hakkında bkz. Eflâkî, Ahmed (1986). s. 184, 346.

⁹ İcâzetin aslı için bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Blm., nr. 300, vr. 1a.

¹⁰ Bkz. İbnü'l-Fuvatî, 1962, III, 441; Zehebî, t.y., s. 115; Sübkî, 1964, X, 386; Şevkânî, t.y., II, 299; Walbridge, 1983, s. 34-35; Şerbetçi, 2002, XXVI, 487; Keleş, 2008, s. 73-75.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şîrâzî'nin metafizik alanında yazdığı eserlerden kendisine aidiyeti kesin olanlar dokuz tanedir. Bunlar; *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk, Dürretü't-tâc li-ğurreti'd-Dîbâc, Kitâbü'l-fevâid fi şerhi Hikmeti 'ayni'l-kavâ'id, Şerh alâ Kitâbi Ravdati'n-nâzır, Cevâb an es'iletin evradehâ 'İmâdüddîn el-Kâşî ale'l-Kavâidi'l-hikemiyye, Şerhu'l-işârât, Risâle fi isbâti'l-vâcib, Risâle fi Tahkiki'l-cebr ve'l-kader ve Risâle fi'l-hikme'dir.* (Meydan, 2019, s. 96-108)

Geometri alanında yazdığı dört eseri vardır. Bunlar; Tercüme-i Tahrîr-i usûl-i Öklides, *Risâle der Tevhîd-i kazâyâ-yı Öklides, Tahrîr-i Öklides ve Risâle fi hareketi'd-dahrece ve'n-nisbe beyne'l-müstevi ve'l-münhanî'dir.* (Meydan, 2019, s. 108-111)

Şîrâzî'nin astronomi alanında yedi eseri vardır. Bunlar; *Nihâyetü'l-İdrâk fi Dirâyeti'l-Eflâk, Risale Müteallika bi Ba'zı İltibasi Nihâyeti'l-İdrâk, et-Tuhfetü's-Şâhiyye fi'l-Hey'e, İhtiyârât-ı Muzafferî, Fe'altü Felâ Telüm fi'l-Hey'e, Muhtasar der İlm-i Hey'ât ve Risâle-i Muğniye'dir.* (Meydan, 2019, s. 111-125)

Bunların dışında Şîrâzî, en önemli ve uzun süreli çalışmalarını tıp alanında yapmıştır. Bu alanda dört eser kaleme almıştır. Bunlar; *Şerhu Külliyyâti'l-Kânûn, Risâle fi Beyân'ül-hâce ile't-tıb ve âdâbi'l-etibbâ ve vasâyâhüm, Risâle fi'l-Baras ve Risâle fi'n-Nâri'l-Fârisî'dir.* (Meydan, 2019, s. 125-133)

2.2. Felsefî olmayan/gayri hikemî ilimler

Ağırlıklı olarak felsefî ilimler ile meşgul olup eserler veren Şîrâzî, tesbit edebildiğimiz kadarıyla nakli ilimler ile ilgili tefsir, fıkıh ve belâgat alanlarında eserler yazmıştır.

Tefsir alanındaki tek çalışması *Fethu'l-Mennân fi Tefsiri'l-Kurân* adlı hacimli eseridir (Ertuğrul, 2011, s. 85-86). Fıkıh usûlü ile ilgili çalışması, İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasarü'l-Müntehâ* isimli eserine yazmış olduğu *Şerhu Muhtasarü'l-Müntehâ* adlı şerhtir (Zehebî, t.y., s. 114; Safedî, 1999, XV, 201.). Dil ile ilgili çalışması ise Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'una yazmış olduğu *Miftâhu'l-Miftâh* adlı şerhtir.

Nakli ilimler alanında Şîrâzî'ye ait olan bir başka eser daha vardır. Bu da, Gazzâlî'nin *İhyâ'*sından seçmeler yaparak oluşturduğu *İntihâb-ı Süleymanî* adlı farsça eseridir (Mînovî, 1969, s. 203-204).

3. Miftâhu'l-Miftâh'ın tahlili

Bu başlık altında önce *Miftâhu'l-Miftâh*'ın Kutbüddîn-i Şîrâzî'ye aidiyeti, başı ve sonu, yazılış tarihi ve yeri, yazılma nedeni ve süreci, muhtevası ve önemi ile ilgili bilgiler verilecektir. Ardından bu şerhte yararlanılan kaynaklar, şerhin kütüphanelerdeki nüshaları ve Şîrâzî'nin şerh yöntemi açıklanacaktır.

3.1. Eserin adı

Bu eser için kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında birkaç farklı isimlendirme olsa da en yaygın olan *Miftâhu'l-Miftâh* ismidir. Çünkü Şîrâzî, şerhin mukaddimesinde eseri bu isimle adlandırmış ve şöyle demiştir: “Bu, Miftâh'ın *Miftâhu'l-Miftâh* adlı şerhidir.” (Şîrâzî, nr. 169, vr. 5a).

3.2. Şîrâzî'ye âidiyeti

Şîrâzî, şerhin *Miftâhu'l-Miftâh*'ın mukaddimesinde ismini açıkça yazarak eserin kendine ait olduğunu belirtmiştir. Şîrâzî, şu ifadeleri kullanmaktadır: “... Allah'ın yarattıkları arasında ona en çok muhtaç

olan Mahmud b. Mesud b. el-Muslih eş-Şîrâzî, der ki: Bu, *Miftâh'ın Miftâhu'l-Miftâh adlı şerhidir...*" (vr. 1b, 5a).

Ayrıca ilk kaynaklardan itibaren biyografik / bibliyografik kaynaklarda¹¹ ve kütüphanelerdeki tüm nüshaların kayıtlarında eserin Şîrâzî'ye nispet edildiği görülmektedir.

3.3. Başı ve sonu

Miftâhu'l-Miftâh'ın kütüphanelerde pekçok nüshası bulunmaktadır. Araştırmacıların bu nüshalara kolay ulaşması ve başka eserlerle karıştırmaması için eserin başından ve sonundan bir bölümü burada aktaracağız.

3.3.1. Baş tarafı

الحمد لله الذي خصَّص نوع الإنسان بالنطق والفصاحة، وشرَّفه باللسن والبراعة، دَلَّلَ لصِنْفِ العرب جَمُوحَ البلاغة وشمُوسَهَا، فَأَطْلَعُوا فِي سماءِ سَنَائِهَا أَقْمَارَهَا وشمُوسَهَا، رَاضٍ لَهم نَوَافِرَ الخواطرِ، حَتَّى اجْتَنَتُوا مِن رِياضِ رِياضِهَا نَوَاضِرَ الأزاهرِ، وَجَعَلَ المنسوخَ يَهْدِيهِ شَرِيعَةٌ كُلُّ هَادٍ، أَفصَحَ مَنْ نَطَقَ بِالضادِ، حَتَّى اعترفَ بِسحرِ بلاغَتِهِ كُلُّ مَنْ وَاقَّ وَضادًا، وَاعترفَ مِن بحرِ فصاحتهِ كُلُّ رَايٍ وَصادٍ، وَاتَّخَذَ آلَهُ وَأَصحابَهُ أَصُولَ البراعةِ وفروعِهَا، وَمَعِينِ البلاغةِ وَيُنَبِّئُوعِهَا، وَهَدَانَا إِلَى الاقْتِباسِ مِن أنوارِهم، وَجَعَلْنَا مِمَّنْ يَعْشَوْنَ إِلَى ضِوءِ نارِهم، وَنَظَّمْنَا فِي سَبْكِ طالِبِي فضيلةِ الفضلِ، وَرافعيِ أعلامِ العلمِ، وَناصبيِ رِياضِ الروايةِ، وَساكني دارِ الدرايةِ، وَواضعي مادبِ الأدبِ، وَكاتِبِي دِواوينِ الدِّينِ، حَمْدًا يُوازي جَمِيلَ نِعْمِهِ، وَيُضاهِي جَزِيلَ قِسْمِهِ.

... أَمَا بَعْدُ:

فإِنَّ أَحْوَجَ خَلْقِ اللَّهِ إِلَيْهِ مُحَمَّدٌ بْنُ مَسْعُودِ بْنِ الْمُصَلِحِ الشَّيرازِيِّ -خَتَمَ اللَّهُ لَهُ بِالْحَسَنِ- يَقُولُ: ...

3.3.2. Son tarafı

وهذا، ونحن نعود في المُختتم إلى ما بدأنا به في المُفتتح، ونقول:

اللَّهُ أَحْمَدُ حَمْدٌ عِدِيدٌ وَاضِعٌ خَذَّ الخشوعَ عَلَى الثَّرَى تَعْظِيمًا
لِجَلالِهِ وَجَمالِهِ وَكَمالِهِ وَلِعِزَّةِ قَدَمَتِهِ تَقْدِيمًا
صَلَّى إِلَهُهُ عَلَى ابْنِ أَمَنَةَ الَّذِي جَاءَتْ بِهِ سَبْطُ البِنايِ كَرِيمًا
يَا أَيُّهَا الرَّاجُونَ مِنْهُ شِفاعَةً صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، وَوَقِّفْ للاقْتدارِ، عَلَى الاختصارِ، مَنْ يذْكرُنِي فِي كتابِهِ، وَصالِحِ دَعائِهِ، وَاجْعَلْ سَعْيَهُ مَشْكُورًا، وَعَمَلَهُ مَبْرُورًا، وَلَا تَوَقِّفْ مَنْ أَرادَ انْتِحالَهُ، مُدْعِيًا ارْتِجالَهُ، وَاجْعَلْ سَعْيَهُ مَكْفُورًا، وَعَمَلَهُ مَبْتُورًا، بَلْ: بَيْنَهُ وَبَيْنَ ما فِيهِ مِنْ ضُرُوبِ الفِوائِدِ، وَفنونِ الفِرائِدِ، حَجْرًا مَحْجُورًا، وَحِجابًا مَسْتُورًا، وَاغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ، وَلا تَجْعَلْنِي مِنَ الهالِكِينَ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

3.4. Yazılış tarihi ve yeri

Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin *Miftâhu'l-Miftâh*'ı ne zaman yazdığına dair eserde açık bir bilgi bulamadık. Ancak Şîrâzî, bu eseri Tebriz'de yazdığını belirtmektedir (vr. 2b). 690/1290 yılından sonra Tebriz'e yerleşen Şîrâzî, özellikle belâgat alanında önemli çalışmalar yapmış (vr. 2a) ve bu alanda Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ülüm* adlı eserini okutup icâzet vermişti. Verdiği bu icâzette 21-29 Zilhicce 699 (7-15 Eylül

¹¹ Bkz. Safedî, 1999, XV, 201; Sübkî, 1964, X, 386; İbn Hacer, 1931, IV, 340; Çelebi, 1941, II, 1763; Şevkânî, t.y., s. 299; Zirikî, 1951, VII, 188; Mînovî, 1969, s. 174.

1300) tarihini not düşmüştür.¹² Bu eseri okuturken aldığı notları genişleterek daha sonra *Miftâhu'l-Miftâh*'ı yazmıştı. Öyleyse bu eser bu tarihten sonra yazılmış olmalıdır. Muhtemelen o sırada yazım süreci devam ediyordu.

Diğer taraftan Şîrâzî'nin önemli gördüğü bir kişiye hediye etmek için istinsah ettirdiği ve hatimesini de bizzat kendisinin kontrol edip kendi el yazısıyla not düştüğü (vr. 356a) *Miftâhu'l-Miftâh*'ın Süleymaniye Ktp., Beşirağa (Eyüp) Blm., nr. 169'daki nüshasının zahriyesine Receb 702 (Şubat-Mart 1303) tarihi düşülmüştür. Bu durumda eser bu tarihten önce yazılmış olmalıdır. Ayrıca Şîrâzî'nin Necmüddîn Muhammed et-Tebrîzî'ye verdiği Zilhicce 701 (Temmuz-Ağustos 1302) tarihli *Miftâhu'l-Miftâh* icâzeti bu ihtimali güçlendirmektedir.¹³

Bu bilgiler ışığında eserin 700 (1300-1301) veya 701 (1301-1302) yılında yazılmış olduğu söylenebilir. Ancak *Miftâhu'l-Miftâh*'ın bazı nüshalarının ferağ kaydında bu eserin telifinin Evâhir-i (21-30) Receb 701 (22-31 Mart 1302) tarihinde tamamlandığı kaydı yer almaktadır.¹⁴ Dolayısıyla bu kayıtlar, eserin 701 (1302) yılında telif edildiği ihtimalini güçlendirmektedir.

3.5. Muhtevâsı

Kutbüddîn-i Şîrâzî tarafından yazılan *Miftâhu'l-Miftâh*, Sekkâkî'ye ait olan *Miftâhu'l-'ulûm*'un şerhidir. Dolayısıyla *Miftâhu'l-Miftâh*'ın muhtevâsı, Şîrâzî'nin mukaddimesi hâriç tutulursa, *Miftâhu'l-'ulûm*'un muhtevâsından ayrı düşünülemez. Ancak tahlil ettiğimiz bölüm, Müsnedün ileyhin sonuna kadar olduğu için *Miftâhu'l-Miftâh*'ın muhtevâsı bu bölümle sınırlandırılacak ve tez planı şeklinde verilecektir.¹⁵ Ayrıca bu planın varak numaralandırılması için Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa (Eyüp) Blm., nr. 169 esas alınacaktır.

MİFTÂHU'L-MİFTÂH	
ÖNSÖZ (vr. 1b-5a)	
GİRİŞ (vr. 5a-9b)	
I. BELÂGAT İLMİNİN KISIMLARI (vr. 5b-6a)	
II. BELÂGATIN TARİFİ (vr. 6a)	
III. FESÂHATİN TARİFİ ve ÇEŞİTLERİ (vr. 6a-6b)	
IV. BELÂGATIN TAMAMLAYICISI: BED'İ İLMİ (vr. 6b-7a)	
V. BELİĞ BİR KİMSENİN TERKİBİNİN GÜZELLİĞİ (vr. 7a-9a)	
ÜÇÜNCÜ KISIM	
MEÂNÎ VE BEYÂN İLİMLERİ	
I- GİRİŞ (vr. 9a)	
II- MEÂNÎ VE BEYÂN İLİMLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER (vr. 9a-15a)	
A- MEÂNÎ İLMİNİN TARİFİ (vr. 9b-14a)	
B- BEYÂN İLMİNİN TARİFİ (14a-14b)	
C. KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA MEÂNÎ VE BEYÂN İLİMLERİNİN ÖNEMİ (14b)	
D. BEYÂN İLMİNİN MEÂNÎ İLMİNDEN SONRA GELMESİNİN NEDENİ (14b-15a)	
BİRİNCİ FASIL	
MEÂNÎ İLMİ	
(vr. 15a- 222b)	
I- GİRİŞ (vr. 15a-21a)	

¹² İcâzet örneği için bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Râgıp Paşa, nr. 1282, zahriye.

¹³ Tam adı Necmüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed et-Tebrîzî'dir. Necmüddîn Ebû Bekr et-Tebrîzî, 701 yılı Zilhicce ayında (Temmuz-Ağustos 1302) Kutbüddîn-i Şîrâzî'den icâzet almıştır. Arapça metin ve içerik için bkz. Kutbüddîn-i Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh*, İran Milli Ktp., nr. 2839 (1191), (ferağ kaydından sonra sonuna ekli).

¹⁴ Bu kayıtlar için bkz. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Blm., nr. 1775, vr. 233a; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 2476, vr. 436a; Atif Efendi Ktp., nr. 2372, vr. 287b; Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 4666, vr. 177b.

¹⁵ Tez planı oluşturulurken sistem olarak şu eserden istifade edilmiştir: Alak, 2011a, s. 107-108.

- A- MUKTAZÂ-YI HÂL (vr. 15a-16b)
 B- KELAMDAKİ TERKİPLERİ ELE ALMA YÖNTEMİ (vr. 16b)
 C. KELAMDA ÖNCELİKLE DİKKATE ALINMASI GEREKEN ŞEYLER: “HABER” VE “TALEP” (vr. 16b-17a)
 D. “HABER” VE “TALEP”İN TARİFE İHTİYACININ OLUP OLMAMASI (vr. 17a)
 E. “HABER” İN TARİFE İHTİYACININ OLMAMASININ DELİLİ (vr. 17a-20b)
 F. “TALEP”İN TARİFE İHTİYACININ OLMAMASININ DELİLİ (vr. 20b)
 G. “HABER” VE “TALEP”İN TAM OLARAK AYRILMASI (vr. 20b-21a)
 II- BİRİNCİ KANUN: “HABER” İLE İLGİLİ KONULAR (vr. 21a-198b)
 GİRİŞ: (vr. 21a-25a)
 1- “Haber” Olmanın Ölçüsü (vr. 21a)
 2- “Haber”in Sıdka ve Kızbe İhtimali Olmasının Sebebi (vr. 21a)
 3- “Haber”in Muhatab İçin Müfid Olmasının Ölçüsü (vr. 21a-21b)
 a) Fâide-i Haber (vr. 21a)
 b) Lâzım-ı Fâide-i Haber (vr. 21b)
 4- “Haber”in Sâdık veya Kâzib Olmasının Ölçüsü (vr. 21b-23a)
 5- “Haber” İle İlgili Durumlar (vr. 23a-23b)
 a) “Hüküm” İle İlgili Durumlar (vr. 23a-23b)
 b) “Müsnedün İleyh” İle İlgili Durumlar (vr. 23b)
 c) “Müsned” İle İlgili Durumlar (vr. 23b)
 d) “Haber” İle İlgili Durumların Dışında Kalan Dördüncü Bir Durum (vr. 23b)
 6- Muktazâ-yı Hâlin Açıklaması (vr. 23b-24a)
 7- “Güzellik ve Kabul Olma” Konusunda Kelâmın Üstün veya Düşük Olması (vr. 24a)
 8- Özet olarak Muktazâ-yı Hâller (vr. 24a-24b)
 9- Özet olarak “Haber” İle İlgili Durumlar (vr. 24b)
 10- Zevk-i Selîmin Önemi (24b-25a)
 A- BİRİNCİ FEN: HABER CÜMLESİNDEKİ İSNÂDIN DURUMLARI (vr. 25a-31a)
 1- Muktazâ-yı Zâhire Uygun Olan Haberî Kelâmın Türleri (vr. 25a-26a)
 a) İbtidâî Haber (vr. 25b)
 b) Talebî Haber (vr. 25b)
 c) İnkârî Haber (vr. 25b-26a)
 2- Muktazâ-yı Zâhirin Dışına Çıkarılan Haberî Kelâmın Türleri (vr. 26a-30a)
 a) Kelâmın İfâde Ettiği Hükümü Bilen Kişinin O Konuda Zihni Boş (Fikri Yokmuş) Gibi Kabul Edilmesi (vr. 26b-27b)
 b) Kelâmın İfâde Ettiği Hükümü Sormayan Kişinin Soruyormuş Gibi Kabul Edilmesi (vr. 27b-29b)
 c) Kelâmın İfâde Ettiği Hükümü İnkâr Etmeyen Kişinin İnkâr Ediyormuş Gibi Kabul Edilmesi ve Tam Aksi (vr. 29b-30a)
 3- Muktazâ-yı Zâhirin Dışına Çıkarılmasının Belagattaki Yeri ve Bu Kabiliyeti Elde Etmenin Yolu (vr. 30a-31a)
 B- İKİNCİ FEN: MÜSNEDÜN İLEYHİN DURUMLARI (vr. 31a-65b)
 1- Müsnedün İleyhin Muktazâ-yı Zâhire Uygun Olarak Getirilmesi (vr. 31a-55a)
 a) Müsnedün İleyhin Terkedilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 31b-33b)
 b) Müsnedün İleyhin Zikredilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 33b-34a)
 c) Müsnedün İleyhin Ma’rife Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 34a-49b)
 (1) Müsnedün İleyhin Zamir Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 34b-36b)
 (2) Müsnedün İleyhin ‘Alem Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 36b-37a)
 (3) Müsnedün İleyhin İsm-i Mevsûl Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 37a-39a)
 (4) Müsnedün İleyhin İsm-i İşâret Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 39a-40b)
 (5) Müsnedün İleyhin Eliflâmla Ma’rife Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 40b-41b)
 (6) Müsnedün İleyhin İzâfetle Ma’rife Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 41b-43a)
 (7) Ma’rife Müsnedün İleyhe Sıfat Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 43a-45b)
 (8) Ma’rife Müsnedün İleyhe Te’kîd Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 45b-46b)
 (9) Ma’rife Müsnedün İleyhe Atf-ı Beyân Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 46b-48a)
 (10) Ma’rife Müsnedün İleyhe Bedel Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 48a)
 (11) Ma’rife Müsnedün İleyhe Matuf Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 48a-49a)
 (12) Ma’rife Müsnedün İleyhten Sonra Fasl Zamiri Getirilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 49a-49b)
 d) Müsnedün İleyhin Nekre Olmasını Gerektiren Durumlar (vr. 49b-51b)
 e) Müsnedün İleyhin Müsnede Takdim Edilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 51b-54b)

- f) Müsnedün İleyhin Müsnedden Sonraya Bırakılmasını Gerektiren Durumlar (vr. 54b)
g) Nekre Olan Müsnedün İleyhin Tahsis Edilip Edilmemesini Gerektiren Durumlar (vr. 54b-55a)
h) Müsnedün İleyhin Müsnele Kasr Edilmesini Gerektiren Durumlar (vr. 55a)
2- Müsnedün İleyhin Muktaẓâ-yı Zâhirin Dışına Çıkarılması (vr. 55a-63b)
a) Müsnedün İleyhin Zamir Yerine İsm-i İşâret Olarak Getirilmesi (vr. 55b-56a)
b) Müsnedün İleyhin İsm-i Zâhir Yerine Zamir Olarak Getirilmesi (vr. 56a-56b)
c) Müsnedün İleyhin Zamir Yerine İsm-i Zâhir Olarak Getirilmesi (vr. 56b-57a)
d) Müsnedün İleyhin Müttekellim Zamiri Yerine İsm-i Zâhir Olarak Getirilmesi (vr. 57a-57b)
e) İltifât Sanatı (vr. 57b-60b)
(1) Bazı İltifât Yerlerinde İltifâtın İçerdiği Manaların İncelikleri (vr. 60b)
(2) Fatihâ Suresindeki İltifâtın İçerdiği Manaların İncelikleri (vr. 60b-62a)
(3) İmruülkays'ın Beyitlerindeki İltifâtın İçerdiği Manaların İncelikleri (vr. 62a-63b)
3- İkinci Fennin Sonu (vr. 63b-65b)

3.6. Önemi

Abdülkâhir el-Cürcânî'nin telifi olan *Delâilü'l-'icâz* ve *Esrâru'l-belâğa*'dan sonra belâgat alanında en önemli kabul edilen eser, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eserinin belâgate dair olan üçüncü kısmıdır. Bu eserin ilk şerhlerinden biri olan *Miftâhu'l-Miftâh*, tam ve memzûc (metin ve şerh iç içe) olması itibarıyla ön plana çıkmaktadır. Ayrıca *Miftâhu'l-'ulûm*'da belâgat kavramlarının yanı sıra mantık kavramlarının da kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle dönemin felsefe ve mantık alanında otorite ismi olan Kutbüddîn-i Şîrâzî tarafından yazılmış olması da bu şerhin ayrı bir özelliğidir.

Miftâhu'l-Miftâh, birçok belâgatçi ve araştırmacı tarafından temel şerhler arasında zikredilmektedir. Mesela Kâtib Çelebî, *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine yapılan çalışmaları anlatırken üç önemli şerhinin olduğunu belirtir. Bunlar; Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin *Miftâhu'l-Miftâh*'i, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Miftâh*'i ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh*'idir (Çelebi, 1941, II, 1763).

3.7. Yararlandığı kaynaklar

Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh*'ın tahlil ettiğimiz bölümünde tespit edebildiğimiz kadarıyla otuz üç adet kaynak kullanır. Bunlardan üç tanesi tefsir ve ulûmü'l-Kur'ân, bir tanesi garîbü'l-hadîs, bir tanesi usûl-i fıkıh, bir tanesi tasavvuf ve ahlâk, dört tanesi mantık ve felsefe, dört tanesi lûgat ve emsâl, altı tanesi sarf ve nahiv, beş tanesi belâgat ve sekiz tanesi de edebiyat, şiir ve şiir şerhleri ile ilgili kitaplardır.

Cevherî'nin *es-Sihâh*'i, Merzûkî'nin *Şerhu Dîvânî'l-hamâse*'si, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâilü'l-'icâz*'ı, Hatîb et-Tebrîzî'nin *Şerhu İhtiyârâti'l-Mufaddal*'i ve Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı en çok yararlandığı eserler olarak öne çıkmaktadır.

Şîrâzî'nin yararlandığı tüm kaynakları önce konularına göre tasnif edecek, sonra da her birini kendi içinde yazarlarının vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralayacağız:¹⁶

1. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân kitapları

Câhiz: Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869).

¹⁶ Şîrâzî'nin *Miftâhu'l-Miftâh*'ta yararlandığı kaynaklarını incelerken sistem olarak şu eserden istifade edilmiştir: Alak, 2011b, VI, Sayı 2, 109-126.

(1) Nazmü'l-Kur'ân

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “el-Câhiz”; eseri ise “Nazmü'l-Kur'ân” adıyla zikretmektedir (vr. 2b).

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

(2) el-Keşşâf an hakâiki ğavâmızı't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl

Şîrâzî'nin en çok etkisinde kaldığı eserlerden biri olan bu kaynaktan altı yerde yararlandığı görülmektedir. Eserin müellifini “Sâhibü'l-Keşşâf”, “ez-Zemahşerî”, “Cârullâh” ve “Cârullâh el-Allâme” adlarıyla; eseri ise “el-Keşşâf” adıyla zikretmektedir (vr. 2b, 41a, 46b, 47b, 56b, 57b).

Kevâşî: Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsilî (ö. 680/1281).

(3) Tefsîru'l-Kevâşî

Şîrâzî, iki yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “el-Kevâşî” adıyla zikretmiş ancak eserin adını zikretmemiştir (vr. 27a, 47b).

2. Garîbü'l-Hadis kitabı

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî.

(4) el-Fâik fi garîbi'l-hadis ve'l-eser

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “Cârullâh” adıyla zikretmiş ancak eserin adını zikretmemiştir (vr. 55b).

3. Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh kitapları

Ebü'l-Hüseyn el-Basrî: Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib el-Basrî (ö. 436/1044).

(5) el-Mu'temed fi usûli'l-fıkh

Şîrâzî, bu eseri üç yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “Ebü'l-Hüseyn” ve “Ebü'l-Hüseyn el-Basrî” adlarıyla zikretmiş ancak eserin adını zikretmemiştir (vr. 18a, 18b, 45a).

4. Tasavvuf ve ahlâk kitabı

Râgıb el-İsfahânî: Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk yarısı).

(6) ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-Şerî'a

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “Ebü'l-Kâsım er-Râgıb” adıyla; eseri ise “ez-Zerî'a fi mekârimi's-şerî'a” adlarıyla zikretmektedir (vr. 7a).

5. Mantık ve felsefe kitapları

İbn Sina: eş-Şeyh er-Reîs Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037).

(7) eş-Şifâ

Şîrâzî, bu eseri üç yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “eş-Şeyh”; eseri ise “eş-Şifâ” adıyla zikretmektedir (vr. 9a, 13a, 13b, 19a, 30b).

(8) el-İşârât ve't-tenbîhât

Şîrâzî, bu eseri aynı varakta iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eseri “el-İşârât” adıyla zikretmektedir. Müellifi ise zikretmemektedir (vr. 19a).

Fahreddin er-Râzî: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210).

(9) Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât

Şîrâzî, bu eseri bir yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin ve müellifin adını zikretmemektedir (vr. 19a).

Nasîrüddîn Tûsî: Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî (ö. 672/1274).

(10) Şerhu'l-İşârât (Hallü müşkilâti'l-İşârât)

Şîrâzî, bu eseri iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “el-Üstâz el-Muhakkık” ve “eş-Şârih el-Allâme” adlarıyla; eseri ise “Şerhu'l-İşârât” adıyla zikretmektedir (vr. 13a, 19a).

6. Lügat kitapları

İmâm Halîl: Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791).

(11) Kitâbü'l-'Ayn

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “el-Halîl”; eseri ise “el-'Ayn” adıyla zikretmektedir (vr. 42a).

Asmaî: Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö. 216/831)

(12) Halku'l-insân

Şîrâzî, bu eseri bir yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Müellifi “el-Asmaî” adıyla zikretmiş ancak eserin adını zikretmemiştir (vr. 42a).

İbnü's-Sikkît: Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît (ö. 244/858).

(13) Islâhu'l-mantık

Şîrâzî, dört yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “İbnü's-Sikkît” adıyla zikretmektedir. Eserin adını ise zikretmemektedir (vr. 30b, 35a, 35b, 56a).

Cevherî: Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce).

(14) Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye (Sihâhu'l-lüğa)

Şîrâzî'nin en çok kullandığı eserlerden biri olan bu kaynaktan on beş yerde isim vererek yararlandığı görülmektedir. Eserin müellifini “el-Cevherî”; eseri ise “es-Sihâh” adıyla zikretmektedir (vr. 17a, 23b, 24b, 25a, 30a, vd.).

Şîrâzî, garib kelimelerin açıklamasında sıkça başvurduğu bu eseri kaynak aldığını çoğunlukla belirtmemektedir.

7. Nahiv kitapları

Sîbeveyhi: Ebû Bîşr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyin) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796).

(15) el-Kitâb

Şîrâzî, üç yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “Sîbeveyhi” adıyla zikretmektedir. Eserin adını zikretmemiştir (vr. 19a, 48a, 59a).

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî.

(16) el-Mufassal fi 'ilmi'l-'Arabiyye

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “Sâhibü'l-Keşşâf” adıyla zikretmektedir. Eserin adını ise zikretmemiştir (vr. 46b).

İbnü'l-Hâcib: Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr (ö. 646/1249).

(17) el-Kâfiye

Şîrâzî, iki yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “İbnü'l-Hâcib” adıyla zikretmektedir. Eserin adını zikretmemiştir (vr. 10b, 48b).

(18) Şerhu'l-Kâfiye

Şîrâzî, bu eseri iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin adını zikretmemiştir (vr. 10b, 48b).

(19) Şerhu'l-Vâfiye fi nazmi'l-Kâfiye

Şîrâzî, bu eseri üç yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “İbnü'l-Hâcib” adıyla; eseri ise “Şerhu'l-Vâfiye” adıyla zikretmektedir (vr. 46b, 48b).

İbn Mâlik: Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).

(20) Şerhu Teshîli'l-Fevâid

Şîrâzî, bu eseri iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “İbnü'l-Mâlik” adıyla, eseri ise “Şerhu Teshîli'l-fevâid ve ‘et-Teshîl” adıyla zikretmektedir (vr. 11a, 27a).

8. Belâgat kitapları

Abdülkâhir el-Cürcânî: eş-Şeyh el-İmâm Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî en-Nahvî (ö. 471/1078-79?).

(21) Delâilü'l-i'câz

Şîrâzî'nin en çok etkisinde kaldığı eserlerden biri olan bu kaynaktan dokuz yerde yararlandığı görülmektedir. Eserin müellifini “el-İmâm Abdülkâhir”, “eş-Şeyh Abdülkâhir” adlarıyla; eseri ise “Delâilü'l-i'câz” adıyla zikretmektedir (vr. 5b, 10a, 12a, 15a, 19a, vd.).

(22) Esrâru'l-belâğa

Şîrâzî, iki yerde kaynak olarak kullandığı bu eseri, “Esrâru'l-belâğa” adıyla zikretmektedir (vr. 10a, 20b).

Fahreddin er-Râzî: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210).

(23) Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i'câz

Şîrâzî, bu eseri iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eserin müellifini “el-İmâm”; eseri ise “Nihâyetü'l-icâz” adıyla zikretmektedir (vr. 5b, 12a).

Şîrâzî, *Delâilü'l-i'câz*'dan alıntı yaptığını belirttiği bazı yerlerde ibareyi *Nihâyetü'l-icâz*'da kısaltıldığı şekliyle aktarmaktadır (vr. 12a, 15a). Dolayısıyla ikinci el kaynak kullandığı halde birinci el kaynak kullanmış görüntüsü vermektedir.

Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr: Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239).

(24) el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “İbnü'l-Esîr”; eseri ise “el-Meseli's-Sâir” adıyla zikretmektedir (vr. 10a).

Mu'izzî: Şemsüddîn Muhammed b. Fahriddîn Ebi'l-Kâsım b. Sâlih el-Hârizmî el-Mu'izzî (ö. 673/1274'ten sonra).

(25) Nüşatü'l-Mu'izzî (Miftâhu'l-'ulûm)

Şîrâzî, *Miftâhu'l-'ulûm*'un müellif nüshasından nakledilen ve tashihli olan bu nüshayı on sekiz yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Bu nüshanın sahibini “el-Mu'izzî”, “el-Fâdil el-Mu'izzî”; nüshayı ise “Nüşatü'r-rivâye” adıyla zikretmektedir (vr. 14a, 14b, 26a, 27b, 31a, vd.).

9. Edebiyat, şiir ve şiir şerhleri ile ilgili kitaplar

Câhiz: Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869).

(26) Kitabu'l-hayevân

Şîrâzî bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini “el-Câhiz” adıyla zikretmektedir. Eseri ise zikretmemektedir (vr. 21b).

Mufaddal ed-Dabbî: Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ ed-Dabbî el-Kûfî (ö. 178/794 [?]).

(27) el-Mufaddaliyyât: Kitâbü'l-İhtiyârât

Şîrâzî, bu eseri iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eseri “*el-Mufaddaliyyât*” adıyla zikretmektedir. Müellifi ise zikretmemektedir (vr. 58b, 59b).

Ebû Temmâm: Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846).

(28) Dîvânü'l-hamâse

Şîrâzî, bu eseri üç yerde kaynak olarak kullanmaktadır. Eseri “el-Hamâse” adıyla zikretmektedir. Müellifi ise zikretmemektedir (vr. 37a, 42a, 51b).

Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî: Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940).

(29) Şerhu'l-Mufaddaliyyât:

Şîrâzî, bu eseri aynı varakta iki yerde kaynak olarak kullanmaktadır (vr. 59a). Ancak müellifi ve eseri zikretmemektedir. Dolayısıyla bu yerlerde kaynak belirtmeden bilgi aktarımı yapmıştır.

Ebû Alî el-Fârisî: Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî (ö. 377/987).

(30) Kitâbu's-şî'r: Şerhu'l-ebiyâtü'l-müşkileti'l-i'râb

Şîrâzî, bu eseri bir yerde kaynak olarak kullanmaktadır (vr. 43a). Ancak müellifi ve eseri zikretmemektedir. Dolayısıyla bu yerlerde kaynak belirtmeden bilgi aktarımı yapmıştır.

Merzûkî: Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî (ö. 421/1030).

(31) Şerhu Dîvânî'l-hamâse

Şîrâzî'nin en çok etkisinde kaldığı eserlerden biri olan bu kaynaktan on üç yerde yararlandığı görülmektedir (vr. 32b, 33a, 34b, 35a, 35b, vd.). Ancak müellifi ve eseri zikretmemektedir. Dolayısıyla bu yerlerde kaynak belirtmeden bilgi aktarımı yapmıştır.

Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî: Ebü'l-'Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Ma'arrî (ö. 449/1057).

(32) Saktu'z-zend

Şîrâzî, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eseri “*es-Sakt*” adıyla zikretmektedir. Eserin müellifini ise zikretmemektedir (vr. 38b).

Hatîb et-Tebrîzî: Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî (ö. 502/1109).

(33) Şerhu İhtiyârâtî'l-Mufaddal

Şîrâzî'nin en çok etkisinde kaldığı eserlerden biri olan bu kaynaktan yedi yerde yararlandığı görülmektedir (vr. 58a, 58b, 59a, 59b). Ancak müellifi ve eseri zikretmemektedir. Dolayısıyla bu yerlerde kaynak belirtmeden bilgi aktarımı yapmıştır.

Şîrâzî, burada açıklanan müellifler dışında da kaynak belirtmeden, birçok ilim adamı ve şairin adını zikreder. Meselâ: “Ebü'l-Kâsım ed-Dîneverî” (vr. 2a), “Hümâmüddin et-Tebrîzî” (vr. 4a), “Ebû Zeyd el-Ensârî” (vr. 45b, 59a), “el-Eş'ar er-Rukbân el-Esedî” (vr. 54b), “İbnü'r-Râvendî” (vr. 55b), “Abdullah b. Aneme” (vr. 56b), “Ebû Ca'fer et-Taberî” (vr. 58b), “Rabîa b. Makrûm” (vr. 58b), “el-Kümeyt el-Esedî” (vr. 58b), “Tarafe b. el-'Abd” (vr. 59a), “Ebû 'Amr b. el-'Alâ” (vr. 59a), “İbnü'l-A'râbî” (vr. 59b) vs. Bazen de isim vermeden “eş-Şâ'ir/eş-Şü'arâ” (45a, 59a, 62a, 64a) ifadesini kullanarak şiir nakleder.

Şîrâzî, bazı yerlerde isim vermeden ya bir kişinin ya da bir grubun görüşünü aktarır. Meselâ: “Ba'd/el-Ba'd/Ba'duhum” (vr. 2b, 5b, 6b, 8a, 13a, vd.), “Ba'du'n-nâs” (vr. 8a), “Ba'du'l-kâilîn” (vr. 22b), “Ba'du'l-kudemâ” (vr. 41b), “Ba'du'l-efâdıl” (vr. 30b, 50b), “Ba'du emâsili'l-efâdıl” (vr. 28b, 30a), “Ba'du a'yânî'l-efâdıl” (vr. 51a), “Efdalü'n-nâs” (vr. 19a), “el-Cumhûr” (vr. 8a, 13a, 22b, 26b), “el-Fudalâ” (vr. 62a), “el-'Ulemâ” (vr. 4a, 5a), “Ehlü'l-lügât” (vr. 19a), “en-Nuhât/en-Nahviyyûn” (19a, 44a, 52b, 53a), “Ulemâu'l-bedî” (vr. 12a), “Ulemâu'l-beyân” (vr. 65a), “Ashâbu'l-me'ânî” (vr. 44a), “el-Fukahâ” (vr. 55b), “el-Usûliyyûn” (vr. 9a, 19a), “el-Müfessirûn” (vr. 56b), “el-Hukemâ” (vr. 9a, 18a, 19b), “el-Mantıkyyûn” (vr. 13a), “el-Mütekaddimûn” (vr. 5b), “el-Müteahhirûn” (vr. 5b, 86), “Meşâyihu'l-Mu'tezile” (vr. 45a) vb.

3.8. Yazma nüshaları

Kaytlara göre kütüphanelerimizde *Miftâhu'l-Miftâh*'ın yirmiden fazla nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların tamamını görme imkânı bulduk. Aşağıda bu nüshaları, bazı özellikleriyle kütüphane bölümlerine göre alfabetik olarak kısa kısa tanıtacağız:

1. Amcazade Hüseyin-394, vr. 1b-265a

Bez kapak. Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok az tashih var. vr. 33a-41b arası kopuk olup başka birisi tarafından ta'lik yazı ile yazılmış. Müstensih: Ebûbekr b. Halife. İstinsah tarihi: 10 Receb 733 (27 Mart 1333). İstinsah yeri yok.

2. Atif Efendi, nr. 2372, vr. 1b-287b

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Ferağ kaydının peşinde *Miftâhu'l-Miftâh*'ın telif tarihi ile ilgili kayıt var. Müstensih: Hacı Teây b. Selûdi et-Türkistânî. İstinsah tarihi: 30 Safer 726 (5 Şubat 1326). İstinsah yeri yok.

3. Bağdatlı Vehbi-1775, vr. 1a-233a

Bez kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Baş tarafından iki veya üç varak eksik. Ferağ kaydının peşinde *Miftâhu'l-Miftâh*'ın telif tarihi ile ilgili kayıt var. Zahriyede

kitabın adı *Miftâhu'l-Miftâh* şeklinde yazılmasına rağmen Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Abdullah b. Muhammed et-Tîbî'ye nisbet edilmiştir. Muhtemelen bu hata ilk varaklarda eserin ithaf edildiği kişi olan Muhammed et-Tîbî'nin isminin yer almasından kaynaklanmaktadır. Buradaki Muhammed et-Tîbî ise müellif değil de eserin ithaf edildiği kişidir. Ancak içerik olarak diğer nüshalarla karşılaştırdığımızda Kutbüddîn-i Şîrâzî'ye ait olduğundan emin olduk. Müstensih: Abdülazîz b. Muhammed b. el-Hüseyn b. el-Hümâm. İstinsah tarihi: 10 Safer 733 (31 Ekim 1332). İstinsah yeri yok.

4. Beşir Ağa (Eyüp)-169, vr.1b-356a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda tashih kayıtları ve yer yer (مطلب)'lar var. Baş tarafında *Miftâh*'ın mukaddimesi (vikâye 2a-2b), son tarafında da *Miftâh*'ın hatimesi var (vr. 356b-360b). Müellif nüshasından nakledildiği anlaşılmaktadır. Zahriyede bu nüshanın Şîrâzî tarafından önemli bir kimseye hediye etmek için istinsah ettirildiğine dair kendi el yazısıyla kayıt yer almaktadır.¹⁷ Ayrıca son varakın (vr. 356a) hamişinde Şîrâzî'nin kendi el yazısıyla şu yazı yer almaktadır: “Bu kitabın hatimesini doğru ve yanlışını belirlemek için mütalaa ettim. Bu, doğruya yakındır. Bu notu yazan Kutb eş-Şîrâzî'dir.”¹⁸ Müstensih: Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Alevî. İstinsah tarihi: Receb 702 (Şubat-Mart 1303). İstinsah yeri: Şiraz.

5. Beyazîd-6123, vr. 1b-265a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok az tashih kayıtları ve yer yer (مطلب)'lar var. Şiirler içerlek yapılmış. Müstensih: Ahmed b. Kâsım b. Ali b. Hüseyin. İstinsah tarihi: 3 Zilkade 979 (18 Mart 1572). İstinsah yeri yok.

6. Carullah-1832, vr. 1b-261a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda tashih kayıtları, metni açıklayıcı notlar ve yer yer (مطلب)'lar var. Zahriyede *Miftâhu'l-Miftâh* icâzeti var.¹⁹ Mukabele kaydı olan bir nüsha. Ferağ kaydında “Müellif nüshasından nakledilen bir nüshadan nakledilmiştir.” diye kayıt var.²⁰ Ancak vr. 19 ile 20 arasında, numaralandırma olarak gösterilmemiş olsa da, diğer nüshalarla karşılaştırdığımızda içerik olarak 20-25 civarı varakın eksik olduğu görülmüştür. Müstensih: İlyas b. Haydar. İstinsah tarihi: 2 Receb 745 (9 Kasım 1344) Salı günü büyük kuşluk vakti. İstinsah yeri: Dımaşk (Kılıcıye Medresesi).

7. Carullah-1833, vr. 1b-280a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Şiirler içerlek yapılmış. Son tarafında önemli eksiklik var. Ferağ kaydı yok.

¹⁷ Bu nüshanın zahriyesinde şu not yer almaktadır:

استنسخ هذا الكتاب -وهو مفتاح المفتاح-، مؤلفه -وهو أوج خلق الله إليه محمود بن مسعود الشيرازي ختم الله له بالحسنى-، تحفة لخرائن كُتِبَ الوَلَدُ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ، والإمام الأفاضل الأعلَمُ، جلال الملة والدين عالم الإسلام والمسلمين -أطال الله عمره وأدام فضله-. وقد حرر هذه الأسطر في شيراز شهر الله الأصمِّ الأصبَّ رجب عمت ميامنه من شهر سنة اثنين وسبعمئة، حامداً لله على الآله، ومصلياً على خاتم أنبيائه.

¹⁸ Bu nüshanın hatimesinde (vr. 356a) Şîrâzî, kendi el yazısıyla şu notu düşmüştür:

طلعت خاتمة الكتاب امتحاناً لصحته وسقمه، وهو قريب من السداد. حرَّره قطب الشيرازي.

¹⁹ Bu nüshanın zahriyesinde Ali b. Mahmûd el-Konevî'nin Fahreddin İlyâs b. Haydar'a verdiği *Miftâhu'l-Miftâh* icazeti yer almaktadır. Bkz. Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp., Carullah Blm., nr. 1832, zahriye.

²⁰ Bu nüshanın zahriyesinde Ali b. Mahmûd el-Konevî'nin Fahreddin İlyâs b. Haydar'a verdiği *Miftâhu'l-Miftâh* icazeti yer almaktadır. Bkz. Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp., Carullah Blm., nr. 1832, vr. 261a.

8. Esad Efendi-3724, vr. 122b-126a

Ta'lik yazı. Birçok risaleden oluşan bir mecmuadır. Özellikle önemli bazı eserlerin mukaddimesi yer almaktadır. vr. 122b-126a arasında da *Miftāhu'l-Miftāh*'ın mukaddimesi yer almaktadır. Ferağ kaydı yok.

9. Fatih-4666, vr. 1b-177b

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. *Miftāhu'l-Miftāh*'ın sadece ikinci cildinden oluşmaktadır. Ferağ kaydının peşinde *Miftāhu'l-Miftāh*'ın telif tarihi ile ilgili kayıt var. Müstensih: Zeynü'l-Arab el-Mısrî. İstinsah tarihi: Evâsıt-ı (11-20) Receb 729 (28 Ağustos-6 Eylül 1319). İstinsah yeri yok.

10. Fazıl Ahmed Paşa-1443, 1b-vr. 222b

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok az tashih kayıtları ve notlar var. Son tarafında ferağ kaydından sonra müzekker ve müennesle ilgili bir risale var. Müstensih: İbrahim b. el-Hâc el-Karâverânî. İstinsah tarihi: 7 Şevvâl 790 (9 Ekim 1388). İstinsah yeri yok.

11. Feyzullah Efendi-1842, vr. 1b-224b

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok fazla tashih kayıtları ve notlar var. Tahkike esas aldığımız nüshalar dışında birkaç yerde bu nüshayı da kullandık. Müstensih: Abdülkerim b. Muhammed Bey b. Muhsin Danişmend. İstinsah tarihi: 30 Safer 797 (25 Aralık 1394). İstinsah yeri yok.

12. Feyzullah Efendi-1853, vr. 1b-274b

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Şerhin tamamı değil de meâninin sonuna kadar yazılmış. Ferağ kaydı yok.

13. Hacı Beşir Ağa-567, vr. 1b-290b

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda tashih kayıtları, metni açıklayıcı notlar ve yer yer (مطلب)'lar var. Muhtemelen zayi olup sonradan tamamlandığı için vr. 9a-18b arası kâğıt ve yazı farklı. Mukabele kaydı olması, tashih ve notlarıyla güzel işlenmiş bir nüsha olması nedeniyle önemlidir. Müstensih: Eyyûb b. Kutlubey b. Muhyî el-Hanefî. İstinsah tarihi: 28 Şaban 784 (6 Kasım 1382) Çarşamba günü öğle vakti. İstinsah yeri: Antep (Şarkıyye Medresesi).

14. Hafid Efendi-376, vr. 1b-256b

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Son tarafında yaklaşık iki varaklık hâtime kısmı eksik. Müstensih, ferağ kaydında kitabın çoğunluğunu babasının yazdığını, ancak vefatı nedeniyle tamamlayamadığı kısmı ise kendisinin tamamladığını belirtmektedir. Müstensih: İdris b. Muhammed b. İsrâfil b. el-Hâcî el-Barğlâvî (Barla Köyü) ve babası. İstinsah tarihi: Rebiulevvel 762 (Ocak-Şubat 1361). İstinsah yeri: Felekâbâd (Eğirdir).

15. Kastamonu-1545, vr. 1b-319a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Çok az tashih var. Kenarlarda bazı notlar var. Müstensih: Hızır b. Hâcî Osmân es-Serâlî. İstinsah tarihi: Cemâziyelevvel 735 (Aralık 1334-Ocak 1335). İstinsah yeri yok.

16. Kılıç Ali Paşa-873, vr. 1b-422b

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Tashih yok. Son varaklarda kırmızı kalemle yazılması için bırakılan bazı metinler yazılamamış ve yerleri boş kalmış. Ferağ kaydı yok.

17. Selimiye-1757, vr. 1b-200b

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Çok az tashih var. Kenarlarda bazı notlar var. Son tarafında yaklaşık iki varaklık hâtıme kısmı eksik. Ferağ kaydı yok.

18. Serez-2476, vr.1b-436a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Tashih yok. Ferağ kaydından sonra Kutbüddîn-i Şîrâzî ve *Miftâhu'l-Miftâh* ile ilgili güzel bir şiir ve telif tarihi ile ilgili kayıt var. Müstensih: Alî b. Hasen b. Alî et-Tüsterî. İstinsah tarihi: 710 (1310). İstinsah yeri: Nisâbûr.

19. Süleymaniye-898, vr. 1b-236a

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Ferağ kaydı yok.

20. Süleymaniye-899, vr. 1b-248b

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Şiirler içerlek yapılmış. İstinsah tarihi: Ramazan 750 (Kasım-Aralık 1349). Müstensih adı ve istinsah yeri yok.

21. Şehid Ali Paşa-2246, vr. 1b-310b

Meşin Kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Tashih yok. Son tarafından bir veya iki varak eksik. Ferağ kaydı yok.

21. Şehid Ali Paşa-2247, vr. 1b-317a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Çok az tashih var. Kenarlarda bazı notlar var. İstinsah tarihi: 14 Muharrem 754 (19 Şubat 1353). Müstensih adı ve istinsah yeri yok.

23. Veliyüddin Efendi-2792, vr. 1b-310a

Meşin kapak. Zahriyeden önceki vr.a'daki adı: "*Hâşiyetü'l-Kadîm ale'l-Miftâh*". Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Bazı yerlerde (مطلب)'lar var. Ferağ kaydı yok.

24. Yeni Cami-1039, vr. 1b-250b

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış. Pek tashih yok. Kenarlarda bazı notlar var. Müstensih: Ali Haydar b. Muhammed. İstinsah tarihi: 9 Rebiulevvel 731 (21 Aralık 1330). İstinsah yeri yok.

Burada zikredilen nüshalar dışında kütüphane kayıtlarında yurtdışında bazı nüshaların varlığından söz edilmektedir.²¹

İran Milli Ktp., nr. 2839 (1191)'da yer alan nüshanın *Miftâhu'l-Miftâh*'a ait en eski nüsha olduğu iddia edilmektedir. Zahriyeden önceki sayfada ve ferağ kaydında kitabın istinsah tarihi 700 (1301-1302) olarak geçmektedir. Ancak daha önce açıkladığımız üzere *Miftâhu'l-Miftâh*'ın telif tarihi bu tarihten sonradır. Ayrıca diğer nüshalarla karşılaştırıldığında içerik olarak *Miftâhu'l-Miftâh*'la uyumlu olmadığı aksine Celâlüddin el-Kazvî'nin *el-İzâh* adlı eserin olduğu anlaşılmaktadır.

Fransa Milli Ktp., nr. 6612'de yer alan bir nüshanın zahriyesinde ve zahriyeden bir önceki varakta bu eserin *Miftâhu'l-Miftâh* olduğu kaydı yer almaktadır. Ancak diğer nüshalarla karşılaştırıldığında bunun da içerik olarak *Miftâhu'l-Miftâh* olmadığı anlaşılmaktadır.

3.9. Şerh yöntemi

Şîrâzî, *Miftâhu'l-Miftâh* adını verdiği bu şerhin mukaddimesinde, eserin yazılış sebeplerini ve aşamalarını anlatırken aynı zamanda şerh yöntemi ile ilgili de bilgi vermektedir. Bunları kendi ağzından şu şekilde maddeler halinde özetleyebiliriz:

1. Bu şerhi metinle iç içe (memzûc) bir şerh olarak planladım. Metinle şerhin karışmamasına özen gösterdim (vr. 5a).
2. Öncelikle bu kitaptaki edebî lafızlar ile beyitlerin müşküllerini çözmeyi, ibare ve manalarındaki fesâhat ile istiârelerdeki güzelliği ortaya çıkarmayı amaçladım (vr. 4b).
3. Şerh ederken orta yolu takip edip abartılı davranmadım (vr. 4b). İzah ederken çok titiz davrandım. Ne usandıracak kadar uzattım, ne de anlamı ihlal edecek kadar kısalttım. Bilakis tam kararında ve ölçülü bir şekilde verdim. (vr. 4b).
4. *Miftâh*'ın sadece lafızlarını çözmek, terkiplerini açıklamak, kalıplarını düzenlemek ile yetinmedim. Ayrıca kurallarını yerleştirmek, kilit noktalarını vurgulamak, kastettiği şeyleri tefsir etmek, faydalı bilgilerini artırmak, veciz olan yerlerini genişletmek, düğümlerini çözmek, mücmel olan kelimelerini mufassal hale getirmek için çok çaba sarf ettim (vr. 4b).

Şîrâzî'nin bu aktardığımız yöntemlerinin dışında bizim tespit edebildiğimiz başka yöntemleri daha vardır. Bunları başlıklar halinde zikrederim:

²¹ *Miftâhu'l-Miftâh*'ın Türkiye dışında bulunan nüshalardan bazıları şunlardır: Medrese-i Sipehsalar ktp. (Tahran), nr. 2991, Melik ktp. (Tahran), nr. 1157 ve 1283, Merkez-i İhyâ ktp. (Kum), nr. 2065, Şüşterî ktp. (Necf), nr. 518.

3.9.1. Kelimelerin ve terkiplerin izahı

Metinler terkiplerden, terkipler de kelimelerden oluşmaktadır. Bir metni tam anlayabilmek için kelimeleri ve terkipleri doğru şekilde anlamlandırmak önemlidir. Bu nedenle Kutbüddîn-i Şîrâzî, şerhinde kelime ve terkipleri şu şekilde izah etmiştir:

1. Sekkâkî'nin, *Miftâh*'ın metninde kullandığı cümlelerde ve şahit olarak getirdiği beyitlerde bazı garip kelimeler yer almaktadır. Bu garip kelimelerin lügavî açıklamalarını yapan Şîrâzî, sık sık lügat kitaplarından istifade etmiştir (vr. 17a, 23b, 24b, 25a, 30a, vd.). Çoğunlukla da kaynak göstermeden *es-Sihâh*'tan istifâde ettiği anlaşılmaktadır.

2. Garip kelimelerin anlaşılmasının diğer bir yolu da sarf ilminden istifade etmektir. Çünkü sarf ilmi, kelimenin aslını ve onda meydana gelen değişiklikleri ortaya koyarak kelimeleri doğru bir şekilde anlamlandırmaya yardımcı olur. Bu nedenle Şîrâzî, metinlerde ve beyitlerde yer alan bazı kelimeleri sarf açısından incelemiştir (vr. 10b, 17a, 19a, vd.).

3. Cümle içindeki bir kelimeyi doğru bir şekilde anlamlandırdıktan sonra yapılması gereken en önemli şey o kelimenin gramer yapısını bulmaktır. Diğer bir ifadeyle nahiv ilmine başvurmaktır. Bu yüzden Şîrâzî'nin, sıklıkla bu yöneme başvurarak kelimelerin ve terkiplerin irabını yaptığı görülmektedir (vr. 10b, 11a, 13b, vd.).

4. Şîrâzî, "Bazı zor lafızlar bana kolaylaştı, bazı ifadelerdeki karışıklıklar yok oldu, hakikat örtüsü bana açıldı ve başkalarına kapalı olan yerler bana aşîkâr oldu." (vr. 3a) diyerek şerh yazma nedenleri arasında *Miftâh*'ın ifadelerinde yer alan gizlilikleri ortaya çıkarmak olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Şîrâzî, soyut, mübhem ve mücmel lafızları okuyucunun kolayca anlayabileceği bir hale getirmiş ve konuyu örnekler vermek suretiyle izah etmiştir (vr. 15b, 16b, 17b, vd.).

3.9.2. Öğretici/pedagojik üslup kullanımı

Şîrâzî, konuları şerh ederken okuyucunun durumunu da dikkate alan bazı üsluplar kullanır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Şîrâzî, yeni bir konuyu şerhe başlamadan önce o konu ile ilgili ön bilgilere özet (mücmel) olarak yer verir. Asıl konu geldiğinde ise ayrıntılı (mufassal) olarak anlatır. Böylece okuyucu, ön bilgilere sahip olduğu için konuyu daha rahat anlamış olur. Mesela Şîrâzî, *Miftâh*'ın metnini şerh etmeye başlamadan önce okuyucunun zihnini kitaba hazır hale getirebilmek ve kitabın daha rahat anlaşılmasını sağlamak için, belâgat konularını girişte özetlemiştir (vr. 5a-9a).

Şîrâzî, bu yöntemin faydalarını şöyle açıklıyor: Bu yöntem; Öğrenci bilgisizce asıl konuya giriş yapmasın diye bir uyarı olur. Konuya teşvik eder. Öğrencide farkındalık oluşturduğu için konuyu öğrenme isteği meydana getirir. Amaçlanan bilgi, öğrenme isteğiyle beraber elde edilince kalıcı olur. Çünkü şöyle bir söz vardır: "Talepten sonra elde edilen şey, yorulmadan ulaşılan şeyden daha kıymetlidir." (vr. 5a).

Bu yöntemde Şîrâzî, konuyla ilgili ön bilgileri verirken *اعْلَمُ* (vr. 5a, 9a, 14a, vd.); asıl konuya geçerken ise *وَإِذَا عَرَفْتُ ذَلِكَ* (vr. 5b, 7a, 9a, vd.) ifadelerini kullanır.

2. Şîrâzî, metinde geçen kelime ve cümleleri izah ederken *أَيُّ* kelimesini, daha geniş izah gerektiren hususları açıklarken *يَعْنِي* (vr. 10b, 12b, 15a, vd.), *مُرَادُ/الْمُرَادُ* (vr. 6a, 9a, 14a, vd.), *عَرَضَ* (vr. 19a, 24b) ve

وذلك لِأَنَّ (vr., 2b, 14a, 15a, vd.) ifadelerini kullanır. Kelimeleri izah ettikten sonra bazen الْمَعْنَى (vr. 20a, 22a, 24b, vd.) diyerek cümlenin toplu manasını verir.

3. Rivayet farklılıklarını, sarfi ve nahve dair tahlilleri belirttikten sonra cümlenin yeniden kurgulanmasına تَقْدِيرُ/التَّقْدِير (vr. 13a, 13b, 14a, vd.), alıntı yaptığı bir metni kendi yorumuyla aktarmaya تَقْرِيرُ/التَّقْرِير (vr. 7a, 13a, 17b); detaylı bir konuyu özet olarak sunmaya خَاصِلُ/الأَخَاصِل (vr. 16b, 17b, 22b, vd.), غَايَةُ مَا فِي الْبَاب (vr. 8a, 57a) gibi ifadelerle başlar.

4. Diğer taraftan okuyucunun bilmesi gerektiği konulara لَا يَخْفَى (vr. 12a, 14b, 15a, vd.), وَاضِحٌ (vr. 24a, 34b, 37b), عَرَفْتُ/قَدْ عَرَفْتُ (vr. 9a, 9b, 12a, vd.), كَمَا عَرَفْتُ/كَمَا قَدْ عَرَفْتُ (vr. 7a, 14b, 32a) veya لِمَا عَرَفْتُ (vr. 10b, 11a, 11b,) ifadeleriyle işaret eder.

5. Daha önce geçmemiş ya da üzerinde ittifak edilmemiş konularda kendi görüşlerini تَحْقِيق (vr. 8b, 11a, 15a, vd.), وَالسِّرُّ فِيهِ (vr.19a) ve تَحَقَّق (vr.15a) gibi ifadelerle okuyucuya sunar.

6. Anlattığı konuların delillerini ve gerekçelerini مَبْنَى (vr. 18a) ve وَجْه (vr. 17a, 20a, 24b, vd.) gibi ifadelerle ortaya koyar.

7. Kitabın bütünlüğüne dikkat eder; geçmiş konulara سَبَقَ (vr. 26b, 29a, 32a,) مَرَّ (vr. 29a, 39a, 47a,) تَقَدَّمَ (vr. 19a, 20a, 21b, vd.), ذَكَرْنَا (vr. 13a, 14a, 16b, vd.), أَشْرْنَا (vr. 45a, 51b), نَقَلْنَا (vr. 8b) veya بَيَّنَّا (vr. 19a); gelecek konulara يَجِيءُ/سَيَجِيءُ (vr. 13b, 26a, 53b), يَأْتِي/سَيَأْتِي (vr. 18a, 29a, 57a), سَيَذْكَرُ (vr. 13b), سَيُصْرِّخُ (vr. 11a), سَيُسْتَشِيرُ (vr. 9a, 31b), سَيُنَبِّئُ (vr. 6b, 7b, 10a), سَيُنْفِصِلُ (vr. 6b) veya سَيُنْتَكِلُ عَلَيْهِ (vr. 18a) gibi ifadelerle dikkat çeker.

8. Soru-cevap üslûbuna çok fazla yer verir. İtirazları cevaplama sadedinde birçok yerde فُلْتُ ... فُلْتُ (vr. 7a, 22b, 62a, vd.), فُلْنَا ... فُلْنَا (vr. 10b, 13a, 16a); bazı yerlerde de أَجِيبَ ... أَجِيبَ (vr. 11b), وَأِنْ أُورِدَ ... أَجِيبَ (vr. 11b); kalıplarını kullanır. Bazı yerlerde de itiraz olarak getirilebilecek soruyu لَا يُقَالُ ... لِأَنَّ نَقُولَ (vr. 15a, 31a) diyerek kendisi sorar ve yanıtlar.

9. Önemli bir konuyu izah ettikten sonra فَاعْرِفْ (31a, 43b) veya وَاعْتَبِرْ (vr. 7a, 11a, 44b) diyerek okuyucunun dikkatli olmasını; فَلْيَتَمَلَّ (vr. 18b, 25a) veya لَوْ نُؤْمَلُ حَقَّ النَّامِلِ (vr. 38b, 40b, 43a) diyerek konu üzerinde derin düşünmesini; فَإِنَّهُ مِنْ مَرَالِ الْأَقْدَامِ (vr. 13a) diyerek hataya düşmemesini; وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ (vr. 23a, 26b); diyerek ihtiyatlı davranmasını; فِي غَايَةِ الرَّقَّةِ وَاللِّطَافَةِ/ فِي غَايَةِ الرَّقَّةِ وَنِهَايَةِ اللَّطَافَةِ (vr. 43a, 47a, 49b), لَطِيفٌ (vr. 31a, 43b), دَقِيقٌ (vr. 31a, 36b, 52b) veya وَالْجَوَابُ كَالْجَوَابِ (vr. 23a) diyerek bu meselenin orijinal ve farklı olduğunu bilmesini ister.

3.9.3. Delillerin (şevâhid) kullanımı ve izahı (istişhad yöntemi)

Dil ilimlerinde bir konunun doğruluğunu isbat etmek amacıyla âyet, hadis, şiir ve mesel (atasözü/deyim) gibi delillerin kullanılmasına “*istişhâd*”, bu delillere de “*şevâhid*” denir.²²

Sekkâkî, *Miftâh*'ın metninde bolca şevâhid kullanmıştır. Şîrâzî de hem bunları şerhetmiş hem de kendisi ilave şevâhid kullanmıştır. Şîrâzî'nin şevâhid ile ilgili yöntemi şu şekilde maddeleştirilebilir:

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Durmuş, 2001, XXIII, 396-397.

1. Garip kelime ve kavramların izahını yapar (vr. 28a, 32b, 33a, vd.), sarf ve nahiv ilmine dair tahlillerde bulunur (vr. 27a, 29a, 30a, vd.). Bazen şevâhidde yer alan rivayet farklılıklarını (vr. 25b, 35a, 36b, vd.), bazen de edebî sanatları açıklar (vr. 33a, 36b, 37a, vd.).
2. Bazı yerlerde “söyleniş sebebi”ni zikreder. Yani âyet, hadis, şiir, mesel ve bazı ifadelerin niçin, ne zaman ve kim için söylendiğini belirtir (vr. 28a, 33a, 42a, 50b, 59b, vd.).
3. Sekkâkî'nin eksik bıraktığı yerleri tamamlar (vr. 33a, 40b). Bu yöntemi daha çok beyitleri izah ederken uygular. Beytin öncesini قَبْلَهُ/أَوْلَهُ (vr. 40b, 42a, 45), sonrasını تَمَامُهُ/بَعْدَهُ (vr. 30a, 39a, 48a, vd.) ifadeleriyle tamamlar.
4. Şevâhidin konu ile münasebetine değinir (vr. 27b, 28b, 29a, vd.).
5. Beyitleri izah ederken, bazen şiirin kime ait olduğunu belirtir (vr. 33b, 35a, 35b, vd.), bazen de şairin biyografisine yer verir (vr. 35a, 56b, 59a).
6. Kelimeleri izah ettikten sonra çoğu zaman الْمَعْنَى (vr. 27a, 33a, 33b, vd.) bazen de مُرَادُ الشَّاعِر (vr. 32b, 42a) diyerek toplu mana verir.
7. Sekkâkî'nin kullandığı şevâhid dışında Şîrâzî, eserin incelediğimiz kısmında yetmiş altı ayet (vr. 12b, 14b, 20a, vd.), on bir hadis (vr. 27a, 30b, 36a, vd.), otuz iki şiir (vr. 2a, 2b, 3a,) ve altı mesel (vr. 11b, 12a, 42b, vd.) kullanmıştır.
8. Sekkâkî, şevâhid kullanırken çoğu zaman istişhâdın bulunduğu yeri belirtmez. Şîrâzî, bu türden örneklerin geçtiği yerlerde istişhâd yerlerini belirtir (vr. 34b, 35b, 36b, vd.).

3.9.4. Kaynaklardan bilgi aktarma yöntemi

Şîrâzî, şerhinde birçok önemli kaynaktan bilgi aktarır. Bu kaynaklara yer verirken şu yöntemleri kullanır:

1. Bazen isim ve kaynak vererek bilgi aktarımı yapar. Bu yöntem için قَالَ (vr. 2b, 5b, 7a, vd.), نَقَلَ (vr. 2b, 5b, 15a), نَصَّ (vr. 10a, 15a, 48a), فَعَلَ (vr. 10b), أَشَارَ (vr. 13a), حَقَّقَ (vr. 13a) veya ذَكَرَ (vr. 27a) gibi ifadeler kullanır.
2. Bazen isim ve kaynak vermeden bilgi aktarımı yapar. Bu yöntem için قِيلَ (vr. 6a, 12a, 20a, vd.), يُقَالُ (vr. 6a), أوردَ (vr. 11b, 19b, 43a) veya يُحْكَى (vr. 8a) gibi ifadeler kullanır.
3. Bazı kaynakları çok yoğun olarak kullanır. Örnek olarak lügat açıklamalarında Cevherî'nin *Sihâh*'ından (vr. 17a, 23b, 24b, vd.), beyitlerin yorumlarında Merzûkî'nin *Şerhu'l-Hamâse*'sinden (vr. 32b, 33a, 34b, vd.), ayetlerin tefsirinde *Keşşâftan* (vr. 2b, 41a, 46b, vd.), çok fazla yararlanır.
4. Bazen başka kaynaktan alındığını ima edecek hiçbir ifade olmadan nakil yapar. Lügat açıklamalarında Cevherî'nin *Sihâh*'ını (vr. 31a, 31b, 33b, vd.), beyitlerin yorumlarında İbnü'l-Enbârî'nin *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*'ını (vr. 59a), Merzûkî'nin *Şerhu Dîvânî'l-hamâse*'sini (vr. 32b, 33a, 34b, vd.) ve Hatîb et-Tebrîzî'nin *Şerhu İhtiyârâti'l-Mufaddal*'ını (vr. 58a, 58b, 59a, vd.) müellif ve eser ismi vermeden kaynak olarak kullanır.

5. Bazen beytin izahını tümüyle bir kaynaktan verir (vr. 32b, 33a, 34b, vd.).

6. Alıntılar çok uzun olduğunda kaynakta yer alan bilginin baştarafını verip *إلى آخره* (vr. 8a, 11b, 14b, vd.) ifadesi ile sonlandırır.

3.9.5. Farklı görüşler ve bunların tenkidi

Şirāzī, konuya katkı sağlamak ya da bazı belagatçilerin hatalarını tashih etmek için farklı görüşlere yer verir. O, farklı görüşlere yer verirken şu yöntemlerden bazılarını kullanır:

1. Önce farklı görüşleri, ardından *أقول* (vr. 7a) veya *نقول* (vr. 5a, 9a, 16b) diyerek kendi görüşünü verir.

2. Farklı görüşlere yer verdikten sonra *الصحيح* (vr. 6a, 23a), *الصواب* (vr. 6a, 20b), *الحق* (vr. 6b, 57a), *الظاهر/ظاهر* (vr. 13b, 38a, 60b, vd.), *ظهر/يظهر* (vr. 6a, 27a, 62b, vd.), *الأظهر/أظهر* (vr. 17a, 40a, 63b, vd.), *الأحسن/أحسن* (vr. 9b) veya *أولى/الأولى* (vr. 8a, 33b, 63b, vd.) gibi ifadelerle tercihte bulunur.

3. Sekkākī'nin görüşlerini başkalarının görüşleri ile mukayese edip Sekkākī'den yana tercihlerde bulunur (vr. 6a, 22b, 48a).

4. Farklı görüşlerin sahiplerine yer verirken *قَوْل مَنْ قَالَ* (vr. 17b, 22b, 44b), *بَعْضُ النَّاسِ* (vr. 8a), *بَعْضُ الْأَفَاضِلِ* (vr. 30b, 50b), *بَعْضُ الْأَفَاضِلِ* (vr. 28b, 30a), *بَعْضُ أَعْيَانِ الْأَفَاضِلِ* (vr. 51a) veya *أَفْضَلُ النَّاسِ* (vr. 19a) gibi ifadeler kullanır.

5. Farklı görüş sahiplerini *فِيهِ نَظَرٌ/فِي قَوْلِهِ نَظَرٌ* (13b, 22a, 34b) *وَهُمْ* (vr. 13b, 30b, 62a), *غَلَطَ* (vr. 13a, 20a) veya *غَفَلَ* (vr. 19a) gibi ifadeler ile eleştirir.

6. Bazı görüşleri aktardıktan sonra *لَا طَائِلَ تَحْتَهُ* (vr. 11b, 44b, 62b, vd.) ifadesi ile o görüşün ilmî bir değeri olmadığını vurgular.

7. İhtilafli konularda *أورد/يورد على* (vr. 11b, 37a, 52a, vd.), *يُرد على* (vr. 19a, 64b), *أندفع/يندفع* (vr. 22b, 27a, 37a), *دفع* (vr. 19a, 47a), *لَا نُسَلِّمُ* (vr. 7b, 22b, 59a, vd.), *إِنْ سَلِّمُ* (vr. 18a, 18b, 34b), *فَلَا نُسَلِّمُ* *إِنْ سَلِّمُ* (vr. 7b), *غَيْرُ مُسَلِّمٍ* (vr. 16a), *مُسَلِّمٌ* (vr. 16a), *فَلَا نُسَلِّمُ* *إِنْ سَلِّمْنَا* (vr. 16b), *إِنْ سَلِّمْنَا* (vr. 8a, 10a, 63a), *سَلِّمْنَا* (vr. 8b, 16a, 47b, vd.), *أَسْئَلُ/سؤال* (vr. 43b), *السؤال/سؤال* (vr. 17b), *رُدَّ عَلَى* (vr. 46b, 49a), *لَا يَمْنَعُ* (vr. 13a, 20a, 49a, vd.), *مَمْنُوعٌ* (vr. 8a, 15b, 17b), *إِسْتَشْهَدُ/يستشهد* (vr. 16b, 22b, 47a), *اسْتَشْهَدَ* (vr. 24b, 25b) veya *نِزَاعَ/النِّزَاعِ* (vr. 22b) gibi münâzara ilminin kavramlarını kullanır ve kaidelerini uygular.

8. Eleştirdiği görüşlerin *نَظَرٌ* (vr. 13b, 22a, 34b) *وَهُمْ* (vr. 30b, 52b, 62a), *الْعَجَبُ* (vr. 17a, 30b), *فَسَادٌ/فاسدٌ* (vr. 10a, 33a, 52a, vd.), *إِشْكَالٌ* (vr. 10a, 16b, 18a), *تَكَالُفٌ* (vr. 48b, 53a), *تَعَسُفٌ* (vr. 33a, 48b, 56a), *فِيهِ بُعْدٌ* (vr. 34a, 57a), *فِي غَايَةِ السُّفُوطِ* (vr. 13b), *بَاطِلٌ* (vr. 12a, 18a, 54a) veya *مُحَالٌ* (vr. 8b, 18a, 50a) gibi kavramlar ile hata derecesine işaret eder.

9. Eleştirilen görüşe *يُمْكِنُ أَنْ يُقَالَ* (vr. 34b), *يُمْكِنُنَا أَنْ نَقُولَ* (vr. 19b) veya *أَعْتَدَرُ* (vr. 4a, 52b) gibi ifadelerle makul gerekçe bulmak için uğraşır. Eğer makul gerekçe bulursa *لَوْ قَالَ* (vr. 6b, 42b, 64b, vd.), *لَوْ قِيلَ* (vr. 47a, 47b) veya *إِلَّا اللَّهُمَّ* (vr. 20a, 47a, 59b, vd.) ifadeleriyle buna işaret eder.

3.9.6. Miftâh'ın farklı nüshalarına referans

Şîrâzî, *Miftâh*'ın sağlam metnini bulmaya çalışır. Bunun için bazen nüsha farklılıklarını naklederek tercihte bulunur (vr. 13b, 17a, 28b, vd.). Bazen de bu nüsha farklılığının anlam üzerinde ne gibi etkisi olacağına vurgu yapar (vr. 13b, 20a, 24b, vd.).

Şîrâzî, en çok müellif nüshasından nakledilen ve tashihli olan Muizzî'nin nüshasını “Nüshatü'r-rivâye” adıyla kaynak olarak kullanmaktadır (vr. 14a, 38a, 54b, vd.). Müellif nüshasından nakledilen bir başka nüshayı üç yerde “Nüshatün menkûletün mine'l-asl” (vr. 28b, 34b, 42a) ve müellifin tashih ettiği bir başka nüshayı ise dört yerde “nüshatün sahhahahâ el-Musannif/en-nüshatü'lletî sahhahahâ el-Musannif” (vr. 52b, 57a, 62a) ifadeleriyle kullanmaktadır.

Diğer nüshaları ise altı yerde “kesirun mine'n-nüseh/ekseru'n-nüseh” (vr. 33a, 48a, 54b, vd.) birçok yerde ise “ba'zun-nüseh” (vr. 13b 16b, 20b, vd.) ifadeleriyle kullanmaktadır.

Sonuç

Kutbüddîn-i Şîrâzî, aklî ilimlerde döneminin en güçlü isimlerinden biridir. Çünkü o, matematik, optik, coğrafya, fizik ve özellikle astronomi alanlarında yaptığı çalışmalarıyla ve ortaya koyduğu eserleriyle haklı bir şöhrete sahiptir. Diğer taraftan ilk dönemler ağırlıklı olarak felsefi ilimlerle meşgul olup eserler veren Şîrâzî, ömrünün sonlarına doğru dinî ilimlerde de yoğun çalışmalar yapmış ve bu alanda da kıymetli eserler kaleme almıştır.

Şîrâzî'nin eserlerinin önemli bir bölümü felsefi ilimler bir kısmı da dinî ilimler sahasında yer almaktadır. O, felsefi ilimlerden felsefe, matematik, astronomi ve tıp alanında, dinî ilimlerden tefsir, usûl-i fıkıh ve belâgat alanında çok kıymetli eserler kaleme almıştır. Bu ilim sahaslarında yazılmış şerh, haşiye ve risaleleri olduğu gibi, müstakil kitap çalışmaları da bulunmaktadır. Şîrâzî, söz konusu eserlerini Arapça ve Farsça olarak telif etmiştir. Bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmış olmakla birlikte, çok az sayıda eseri basılmıştır.

Şîrâzî'nin bazı eserleri bilim ve düşünce tarihinde çok itibar görmüştür. Bunlardan *Şerhu Hikmetü'l-İsrâk*, *Şerhu külliyyâtî'l-Kânûn*, *Dürretü't-Tâc*, *Nihâyetü'l-idrâk*, *et-Tuhfetu's-Şâhiyye* ve *Mihtâhu'l-Miftâh* en çok önem atfedilen eserleridir.

Çalışmamızın konusu olan *Mihtâhu'l-Miftâh*, Abdülkâhir el-Cürcânî'ye ait *Delâilü'l-îcâz* ve *Esrâru'l-belâğ'a*'dan sonra, belâgat alanında en önemli kabul edilen ve Sekkâkî'ye ait olan *Miftâhu'l-'ulûm*'ün ilk ve en önemli şerhlerinden biridir.

Bu şerhi detaylı bir incelemeden geçirdikten sonra şu sonuçlara ulaştık:

1. Şîrâzî bu şerhi ömrünün sonlarına doğru ilmi olgunluğa ulaştığı dönemlerde 701 (1302) yılında 67 yaşındayken tamamlamıştır.
2. Şîrâzî, bu eserini metin ve şerh iç içe (memzûc) tarzda yazmıştır.
3. Şîrâzî, mukaddimesinde eserin ismi, yazılış nedeni, süreci ve şerh yöntemi ile ilgili bizzat kendisi bilgi vermiştir.

4. Şîrâzî, yöntem olarak konuları izah ederken önce o konuyla ilgili bir takım ön bilgilere yer vermektedir.
5. Şîrâzî, *Miftâhu'l-'ulûm*'un metninde soyut ve mücmel halde verilmiş konuları ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve bir örnekle geçilmiş veya hiç örnek verilmeden değinilmiş meseleleri birden fazla örnek vermek suretiyle izah etme yoluna gitmiştir.
6. Şîrâzî, hem *Miftâhu'l-'ulûm*'un metninde yer alan şevâhidi şerhetmiş hem de bunların dışında kendisi de ilave şevâhid kullanmıştır.
7. Şîrâzî, şerhinde meseleleri izah etmek ve konuyu zenginleştirmek için birçok önemli kaynaktan bilgi aktarmış ve önemli belâgatçilerin görüşlerine yer vermiştir.
8. Şîrâzî, *Miftâhu'l-'ulûm*'un metnini doğru tespit etmek için farklı nüshaların rivayetlerini naklederek değerlendirmeler yapmıştır.
9. Böyle önemli bir eserin tamamının tahkik edilip basılması özelde *Miftâhu'l-'ulûm*'un anlaşılmasına, genelde ise belâgat ilminin öğrenilmesine önemli katkı sağlayacaktır.
10. Döneminin zirve isimlerinden biri olan Şîrâzî'nin yazma halinde bulunan tüm eserlerinin tahkik edilip basılması, medeniyet köklerimize ulaşmamız ve ilim geleneğimizi devam ettirmemiz hususunda çok önemli bir adım olacaktır.

Netice olarak böyle önemli bir eseri, belli bir bölümünü de olsa ilim dünyasına tanıtmaya gayret ettik. Çalışmamızın Şîrâzî'nin kütüphanelerimizde henüz yazma halinde bulunan tüm eserlerinin ilim dünyasına kazandırılmasına vesile olmasını ümit ederiz.

Kaynakça

- Aksarâyî, Kerîmüddin (2000), *Müsâmeretü'l-ahbâr*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yay.
- Alak, Musa (2011a) *Sekkâkî ve Miftâhu'l-'Ulûm Adlı Eseri*, İstanbul: Sayfa Fotokopi & Dijital Baskı.
- Alak, Musa (2011b) Şeyhülislâm Molla Hüseyin'in Belâgatle İlgili Eserleri ve Hâşiye ale'l-Mutavveli", *İslâmî İlimler Dergisi*, VI, Sayı 2, 95-134.
- Birzâlî, Kâsım b. Muhammed (t.y.). *el-Muktefi alâ Kitabi'r-Ravzateyn el-ma'rûf bi Târîhi'l-Birzâlî*. Thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Cüneyd-i Şîrâzî (1344/1965). *Şeddü'l-izâr fi haddi'l-evzâr an züvvâri'l-mezâr*. Nşr. Mirzâ Muhammed Kazvîni, Abbâs İkbâl Âştiyânî. Tahran: İntişârât-ı Novîd.
- Çelebi, Kâtib. (1941). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. Haz. Şerafettin Yalçınkaya, Kilisli Rifat Bilge. Ankara: MEB Yay.
- Durmuş, İsmail (2001). İstîşâd. *DİA* XXIII, 396-397. İstanbul: İSAM.
- Eflâkî, Ahmed (1986). *Menâkıbü'l-Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri)*. Çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertuğrul, Resul (2011). *Kutbuddin eş-Şirazi ve Tefsiri*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- İbn Hacer (1931). *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mietî's-sâmine*. Beyrut.
- İbnü'l-Fuvatî (1962). *Telhîsu Mecma'î'l-âdâb fi mu'cemi'l-alkâb*. Thk. Mustafa Cevad, Dimaşk.

- Keleş, Mahmut Recep (2008). *Kutbüddin Şîrâzî (1236-1311)'nin Hayatı, Eserleri ve Ortaçağ İslam Kültüründeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Mînovî, Müctebâ (1348/1969). Molla Kutb-i Şîrâzî. *Yâdnâme-i İrâniyye Minorski*. Haz. Müctebâ Mînovî, İrec Efsâr, Tahran: Dânişgâh-ı Tahran. s. 165-205.
- Meydan, Ahmet (2019), *Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin "Miftâhu'l-Miftâh" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Baştan Müsnediin İleyh Bahsinin Sonuna Kadar)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Razavî, Takî Müderris (1991). *Ahvâl ve Âsâr-ı Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî*. Tahran: İntişârât-ı Esâmîr.
- Safedî (1420/1999). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâûd, Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Sübkî, Tâciüddîn (1383/1964). *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Huly, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî.
- Şerbetçi, Azmi (2002). *Kutbüddîn-i Şîrâzî, DİA*, XXVI, 487-489. İstanbul: İSAM.
- Şevkânî (t.y.). *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbi'*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Şîrâzî, Kutbüddîn. (nr. 3467). *Şerhu'l-Kânûn*, Nuruosmaniye Blm.
- Şîrâzî, Kutbüddîn. (nr. 169). *Miftâhu'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp. Beşir Ağa (Eyüp) Blm.
- Walbridge, John Tuthill (1983.) *The Philosophy of Qutb al-Din Shirazi: a Study in the Integration of Islamic Philosophy*, doctorate thesis, A thesis to The Departman of Near Eastern Languages and Civilisations, Boston: Harvard University.
- Wiedemann, Eilhard (1977). *Kutbeddîn. İA*, İstanbul: MEB Yay. VI, 1049-1051.
- Zehebî (1418/1998). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*. Nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Zehebî (t.y.). *Zeylü Târîhi'l-İslâm*. Nşr. Mazen b. Sâlim Bâvezîr. Riyad: Dâru'l-Muğnî.
- Ziriklî, Hayruddîn (1374/1955). *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-'Arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müsteşrikîn*. Kahire.